DOCTORAATSONDERZOEK - DOCTORATS

Evelyn Jonckheere

Grand Théâtre, café-concert en variététheater in Gent (1880-1914). Genealogie van de aandachts- en verstrooiingspraktijken in relatie tot de economisch-culturele context en psychosociale ervaringen van de moderne toeschouwer

Doctoraat in de Kunst-, Muziek en Theaterwetenschappen, Universiteit Gent, 2014.
Promotor : Christel Stalpaert; co-promotor : Bram Van Oostveldt.

In dit doctoraat wordt de genealogie van het toeschouwerschap in drie Gentse theatrale ontspanningsvormen blootgelegd. Het aandachtige toeschouwerschap in de officiële schouwburg het *Grand Théâtre*, het verstrooide toeschouwerschap in het 'café-concert' en het samenspel van aandacht en verstrooiing in het 'variététheater'. Met een analyse van het toeschouwerschap tussen 1880 en 1914, wordt een alternatieve geschiedenis geschreven van de officiële Gentse schouwburg, het *Grand Théâtre* en twee nieuwe laatnegentiende-eeuwse theatrale commerciële ontspanningsvormen : het café-concert en variététheater in Gent. Aan beide nieuwe theatrale fenomenen werd tot op heden nauwelijks wetenschappelijke aandacht besteed.

Het spanningsveld tussen aandacht en verstrooiing werd door de visuele cultuurhistoricus Jonathan Crary vastgesteld in zijn studie *Suspensions of Perception : attention, spectacle and modern culture* (1999) over het toeschouwerschap in het laat negentiende-eeuwse spektakelleven in Parijs. Crary stelde vast dat de laatste decennia van de negentiende eeuw gekenmerkt werden door een dominant en disciplinerend aandachtsregime waarbij de aandacht werd gepromoot op school, op de werkvloer en in het ontspanningsleven. Psychometrische experimenten wezen immers uit dat een aandachtige houding tot een verhoogde productiviteit en disciplinering van het individu leidde.

Het doctoraat vertrekt vanuit de observaties van Crary maar spitst zich vervolgens toe op het toeschouwerschap in theatrale omgevingen in een provinciestad, namelijk de Gentse industrie- en universiteitsstad. In het Gentse *Grand Théâtre* zorgden praktijken als het dimmen van het zaallicht, verzinken van de orkestbak, invoeren van individuele zitplaatsen, afname van de interactie tussen het podium en publiek, verbod op consumptie tijdens de voorstelling, aanwezigheid van de spektakelpolitie enz. ervoor dat de aandachtige houding bij de toeschouwer werd gepropageerd.

De aandachtige houding was echter onlosmakelijk verbonden met verstrooiingspraktijken. Doorgedreven aandachtspraktijken resulteerden immers steevast in een verstrooiing van het individu, wat uiteindelijk de aandachtige houding wist te ondergraven. Die paradox werd tevens in het theaterleven gereflecteerd. Terwijl de aandachtspraktijken werden ingevoerd in het *Grand Théâtre* staken aab het einde van de negentiende eeuw in Gent diverse café-concerten de kop op, waar het toeschouwerschap radicaal inging tegen het dominante aandachtsregime. In het café-concert werd immers de 'verstrooide' blik gestimuleerd, aangezien de aandacht van de toeschouwer via tal van activiteiten en praktijken verdeeld werd tussen het podium en het publiek onderling.

De verschillen in het toeschouwerschap tussen het officiële theater en het café-concert

leggen de spanning bloot tussen de gepromote aandacht en de bedreigende verstrooiing. Uiteindelijk formuleerde het theaterleven aan het einde van de negentiende eeuw nog een ander antwoord op die spanning, met de opkomst van een nieuwe theatervorm die het midden hield tussen de aandachtspraktijken in het *Grand Théâtre* en de verstrooiing in het café-concert : het variététheater. Dat de gulden middenweg in de smaak viel bij het Gentse publiek blijkt uit de krantenartikelen die gewag maken van een "*crise théâtrale*" in het Gentse *Grand Théâtre* in 1898 als gevolg van de populariteit van het variététheater in Gent.

Naast de analyse van het toeschouwerschap aan de hand van hoofdzakelijk primair bronnenmateriaal wordt nagegaan wat de precieze betekenis was van dit spanningsveld in het toeschouwerschap van het Gentse theaterleven. De genealogie van het aandachtige toeschouwerschap wordt daarom gekoppeld aan de installatie van een "esthetiek van het tableau", waarvan de kiem in de achttiende-eeuwse theatertheorie ligt, terwijl de verstrooide houding van de toeschouwer in het café-concert verbonden wordt met een premoderne "carnavaleske esthetiek". Vanuit dat theoretisch kader wordt het toeschouwerschap in het Gentse theaterleven in een ruimere economisch-culturele en psychosociale context van de kapitalistische laatnegentiende-eeuwse moderniteit geplaatst. Hiermee wordt een historisch kader aangeboden voor maatschappelijke discussies die ook vandaag nog brandend actueel zijn, zoals blijkt uit de groeiende weerstand tegen de zogenaamde huidige "adhd-cultuur" of de "oververmoeide samenleving".